

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ ЩУРАТА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Василь Щурат - не епізодичне ім'я в українській літературі, а постать першорядна - талановитий поет, перекладач, літературознавець, учений, публіцист, історик літератури і фольклорист. Творчість письменника протягом десятиліть багато в чому визначала рівень української літератури на західноукраїнських землях, поряд із доробком І. Франка, В. Стефаника, О. Кобилянської, О. Маковей, М. Павлика та ін. Його не спіткала доля таких діячів на полі духовного відродження України, як М. Грушевський, В. Винниченко, К. Студинський, Б. Лепкий, чиї імена були свідомо спалювані й викреслені тоталітарним режимом з історії української духовної культури.

Видання наукових праць і художніх творів В. Щурата дають одіобок і неповне уявлення про напрям і масштаби його творчої натури, до того ж подаються у тенденційному й необ'єктивному витлумаченні. Багатогранна творча спадщина донині ще не вся впорядкована й видана.

Він ще в студентські роки / початок 90-х років XIX ст. / опинився в епіцентрі тодішнього літературного, наукового та громадського руху, дуже рано заявив про себе як талановитий поет, науковець, громадський діяч. Вже перші поетичні та наукові спроби В. Щурата привернули увагу І. Франка, який став першим їх рецензентом. Останній ввів молодого поета в коло своїх наукових інтересів, залучав до співпраці у власних періодичних виданнях, доручав йому конкретну і відповідальну роботу з рецензування іноземних видань, збирання і опрацювання фольклорних матеріалів, перекладання творів іноземної літератури. І. Франко познайомив В. Щурата з цілою плеядою світочів європейської філологічної науки, зокрема славистики, з редакторами ряду іноземних часописів / Ягичем, Іречеком, Ціммерманом та ін. /

Поетичне слово В. Щурата постійно йшло у парі з серйозною перекладацькою працею над творами з багатьох літератур: англійської, французької, німецької, білоруської, російської, польської, чеської, словацької, болгарської, голландської, датської, угорської, румунської, італійської / твори В. Гюго, А. Ламартіна, А. Мюссе, А. де Віньї, П. Беранже, Т. Готьє, Т. де Банвіля, Ш. П. Бодлера, Л. де Ліля, Сюллі Прюдона, Ф. Коппе, Ж.М. де Ередіа, Ж. Рішпена, Е. Гарокура, П. Верлена, С. Малларме, Г. де Реньє, Г. Гейне, Й.-В. Гете, Е. Гофмана, Д. Кардуччі, Р. Баумаха, Н. Каспровича, М. Коношницької, Ю. Словацького, К. Тетмайера, І. Буніна, О. Пушкіна, М. Лермонтова, Ф. Тютчева, М. Емінеску, Ш. Петєфі та ін. /

Першими друкованими творами В. Щурата були переклади новели О. Мірбо «Щастя на зустріч» в «Зорі» 1889 року, ч. 20, 15 / 27 / жовтня. Тоді ж з'явився в окремому виданні переклад «Тангейзера» Г. Гейне. У 1891 р. виходить переклад повісті І. Крашевського «Уляна» та легенди Г. Флобера про Юліана Милосердного. З тих пір протягом усього життя Щурат наполегливо й плідно працює в галузі художнього перекладу, постійно виступаючи на сторінках галицької преси.

На початку 1890-х років видавець Кирило Студинський задумав видати антологію європейської поезії в Галичині, а тому звернувся до Василя Щурата як до найбільш кваліфікованого на той час знавця європейських літератур. Останній радо зустрів цю пропозицію і прислав цілу збірку виправлених давніх і ще більше нових перекладів. Антологія була розрахована на два томи. До першого тому мали увійти переклади західноєвропейських авторів, до другого - слов'янських. Через складні видавничі та фінансові обставини було видано тільки першу частину першого тому з перекладами з романських літератур: французької, італійської та румунської. Друком вона вийшла в 1903 році у Львові під назвою «Поезія XIX віку», до неї увійшли поезії В. Гюго, А. Мюссе, А. Ламартіна, А. де Віньї, Т. Готьє, П. Беранже, Т. де Банвіля, Ш.П. Бодлера, Л. де Ліля, Ф. Коппе, Сюллі Прюдона, Ж. Рішпена, Ж.М. де Ередіа, П. Верлена, С. Малларме, Е. Гарокура, Г. де Реньє та ін.

В. Щурат перекладав не тільки тому, що творчість даного поета чи письменника його

зворушила, захопила, а її для того, щоб познайомити українського читача зі зразками поезії різних народів, стилів. При виборі матеріалу для перекладу він керувався власними уподобаннями, думками, настроями. У листі до К. Студинського від 11.03.1902 р. В. Щурат писав: «... Я навіть у перекладах хочу бути собою, хочу дати йому / тобто читачеві / передовсім себе, зі своїми настроями і поетичними уподобаннями ...»¹.

На початку своєї літературної діяльності він перекладав усе, що йому під руки потрапляло й відповідало його зацікавленностям, і тільки пізніше відбирав і систематизував свої переклади. Такий метод роботи відбився на характері творчої спадщини В. Щурата. У ній є твори на сьогодні маловідомих авторів, а твори багатьох класиків світової поезії відсутні. З російських поетів найбільше перекладено з Майкова, з німецьких - імпресіоністів Лілієнкрона, Гільма, сьогодні майже забутих. З польської, крім М. Конопницької, твори відомого поета модерністського напрямку Тетмайєра. В. Щурата вабила модерністська поезія медитаційного, релігійного характеру.

Слід зазначити, що українське перекладознавство досягло значних успіхів наприкінці XIX - початку XX ст. І. Франко надавав великого значення перекладній літературі. «Переклади чужомовних творів, чи то літературних, чи наукових, - писав він у статті «Дещо про штуку перекладання», - для кожного народу являється важним культурним чинником, даючи можливість широким народним масам знайомитися з творами й працями людського духу, що в інших краях у різних часах причинялися до ширення просвіти та підіймання загального рівня культури. Добрі переклади важних і впливових творів чужих літератур у кожного культурного народу, починаючи від старинних римлян, належали до підвалин власного письменства»². Видатний письменник підкреслював, що передача чужомовної художньої творчості різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, будує золотий міст розуміння між різними народами, різними поколіннями.

Але як донести художній твір до читача, не зім'явши його тонкого плетива, і взагалі, чи можна передати першотвір іншою мовою, зберігши при цьому всі його ідейно-мистецькі вартості? Без відтворення відповідних нафосеу, інтонації, емоційного темпоритму, образної тканини твору, якщо не на евфонічному, то бодай на лексичному та стилістичному рівнях, - не може бути її мови про художню адекватність перекладу оригіналові.

В. Щурат з успіхом користувався у своїх віршах найрізноманітнішими засобами поетичної форми, домігся значної мелодійності вірша і високого загального рівня мистецької культури своїх поетичних творів, його літературна діяльність у свій час прищеповала українській поезії світові досягнення нової віршової техніки. В. Щурат краще перекладав поезії з слов'янських літератур, з румунської, німецької, ніж з французької, відмінної від української змістом, стилем і поетичною технікою. Справа тут не тільки в особливостях творчої манери перекладача, а й у характері української поетичної мови того часу. Перекладачам XIX ст. рідко вдавалося знайти в ній засоби для адекватного відтворення інтелектуальної, скромної в користуванні епітетами, далекої від народних джерел, сповненої ремінісценцій з античної культури, французької поезії минулого століття.

Усвідомлюючи велику роль французької мови у світовій культурі, В. Щурат підготував та видав перший в Україні підручник французької мови, що вийшов друком у 1903 році в Жовкві, а наступні дві частини - відповідно в 1904 та 1905 роках.

У своїй перекладацькій діяльності він надавав перевагу творам поетів-символістів з групи «Парнас», які виступили проти zaangażованості літератури, захищаючи гасло «мистецтво для мистецтва». Відзначимо, що модернізм не має конкретної дати виникнення. Його провісниками були Шарль Бодлер, Поль Верлен, Стефан Малларме, Артюр Рембо. Саме в їхній творчості виникла вперше зовсім нова структура образу, що визначила своєрідність всього символістського руху, який поширився в європейській / і не тільки європейській / літературі на межі XIX - XX ст. Історію символізму треба починати з 1857 року, тобто з виходу в світ «Квітів зла» Ш. Бодлера. Однією з орієнтовних дат / якщо говорити про модернізм в літературі / може виступити 1874 рік, коли Поль Верлен опублікував свій вірш «Поетичне мистецтво» - перший в історії маніфест модерністської програми зі стисло сформульованою вимогою «Музики передовсім».

Як натури споглядальні поривалися у минуле, а натури активні - у чужоземне, так неспішні й ніжні поети-символісти шукали захисту од «всесвітнього неладу» в глибинах

власної душі. Самотність - найкраща відрада для такого серця, а меланхолія - його невідступний сторож. Поль Верлен та його послідовники привнесли не тільки розуміння «справжньої» поезії як «неясної», «невизначеної», але й значні зрушення у формальній та форматворчій царині / експерименти з фонікою, відмова від рими, перехід до *vers libre* /. Отже, у символістських формах можуть бути втілені різні за своїми настроями мотиви - і твердість духу, і спостережлива споглядальність, і відчай та розгубленість, проте спільними для них усіх є художнє постулювання тасмичності світу, до якої можна наблизитись тільки інтуїтивно.

Наприкінці 90-х років XIX ст. перші взірці символістської прози та поезії з'являються в Західній Україні. Віденський імпресіонізм, російський і французький символізм, неоромантизм скандинавських літератур здебільшого переломлювалися через українську національну традицію. Модернізм формувався у своїх найхарактерніших виявах не на рівні загальної стилізованої манери або «школи», а через творчу самобутність та еволюцію окремих митців.

Як уже відзначалося, неоромантичні, модерністські віяння мали певний вплив і на творчість В. Щурата, і на його перекладацьку діяльність. Він був одним з перших перекладачів поезії Ш. Бодлера, віршів «Силін» і «Скука».

Розглядаючи ритмічну будову віршів Бодлера, необхідно брати до уваги одну обставину, пов'язану з певними особливостями французької мови. Аналізуючи метричну організацію багатьох місць, переконаємось у можливості по-різному їх інтерпретувати. Така варіативність пояснюється тим, що у французькій мові деякі голосні звуки в декотрих словах вимовляються факультативно, чи утворюють теж факультативне синерезу з наступним словом / нерідко - односкладовим /. Бодлер навмисне використовує багато «некільких» рим, що, наче в ритмі ритуального танцю, заворожуючи читача, концентрують його увагу на певних збігах символів, асоціацій: *pluvieux - vieux, faucon - balcon* і ін. (у вірші «Силін» /«Spleen»/). Щурат відтворив поетичну красу цих віршів належними лексичними, граматичними засобами.

Послідовниками Шарля Бодлера на рубежі 1870-х рр. були Стефан Малларме, Поль Верлен, Артур Рембо, творчість яких знаменувала завершення формування символізму й водночас його найвищій злет³.

В. Щурат переклав один вірш П. Верлена «Псалом» релігійного змісту: «Тепер лиш про Пречисту думаю й говорю: Ти мудрости приюте, джерело любови, світило путеводне. Франції покрове, яку держиш у честі і криниці у горю»⁴. Християнський світогляд з'єднав поет нерозривно зі своїми чистими особистими відчуттями й з життям власного народу. Він просить у Пречистої діви Марії захисту і допомоги на важких життєвих дорогах. Щуратові «Свангельські образки» нагадують дещо цикл Верлена «*Liturgia intimes*», в них поет пробував перемогти свої розпучливі настрої, шукав спокою і розради в смутку.

В. Щурат переклав дві пісні П. Беранже анакреонтичного характеру : «На піддані-та «Ворожба карт». Ці твори з раннього доробку французького автора сповнені світлом, радістю і нестримними веселощами. Поет оспівує утіхи кохання і товариське застіння, зачарованість фривольним і гострим жартом, дотепом, красу молодості. Ліричний герой - рум'яний веселун, здоровий тілом і духом, гуляка і гострослов, який проповідус насолодження земними радощами і усвідомлює швидкоплинність життя. Подібний випадковий добір творів для перекладу В. Щуратом не міг дати читачам правильного уявлення про творчу спадщину французького співця революції, його політичні сатири.

П'ять із шести відібраних для перекладу поезій із доробку В. Гюго - твори з релігійним забарвленням. У короткій довідці про нього Щурат пише: «Поверхневий обсерватор, слабкий психолог, на все вражливий, змінний в переконаннях, недорівняний артист у формі вислову часто аж надто бомбастичного - от В. Гюго, що всіма тими прикметами ілюструє пересічну Францію XIX в. Лежить в тих прикметах вся сила і популярність поета, але і его неміч»⁵.

Слід зазначити, що Щурат у перекладах прагнув до адекватності в передачі змісту вірша засобами української мови, його переклади відповідали тогочасним мовно-літературним вимогам. У перекладених віршах «Христос у Вітанії», «Розмова з пуждарем», «Вечором», «Вибір», «Дитино. Будь я цар...» з ранніх збірок В. Гюго подекуди виявилися його ліберально-фліантропічні ілюзії. Так, у вірші «Розмова з нуждарем» поет показав, як під впливом милосердя священника злидар повірив в існування бога.

Сюлії Прюдом зачаровує своєю природною меланхолією, вільною від будь-якого песимізму. Цим і захопився Василь Щурат, перекладаючи його вірші «Сон», «Гніздо», «Вазон» та «Ідеал».

Прюдома не лише глибоко відчуває, але вмє аналізувати свої почуття. У вірші «Гніздо» почуття радості, коли мале хлоп'я подало поетові гніздечко, вийшло за рамки самотності. Але й почуття самоти поет розуміє всесторонньо. Як самотність зрадженого коханця, так само зрозуміла для нього і самотність дитини, яку віддали до школи між чужих людей, самотність молодого чоловіка, що не знайшов ще свого кохання, самотність бездітного батька, самотність незаміжньої жінки, більше самотньої, ніж вдови, самотність поета серед натовпу. Навіть остання самотність смерті серед страшної тиші померлих. А ясним променем сонця у кожній самоті є у Прюдома свідомість потреби любові, злагоди.

«Царем сонетів» назвав Поль Верлен Жозе Марію де Ередіа. В. Щурат переклав два його сонети «Антоній і Клеопатра» та «Новий світ». Ередіа, розуміючи, що слабким місцем французької поезії є невиразність рифм, як наслідок особливостей системи наголосів, прагнув до їх збагачення. З цією метою він практикує співзвуччя не тільки кінцевих голосних, але й голосних другого складу від кінця рядка / а деколи і приголосних, які відкривають цей другий склад /. Сонетові Ередіа притаманна живописна образність, втілена в структурну форму. Перекладач зберіг цю особливість французького поета у своїй інтерпретації, майстерно передаючи власне оригіналу багатство алітерацій. /Алітерація приголосних с, т, р, l, повторення голосних а, о, е, и створює звукові образи, котрі, в свою чергу, утворюють єдине гармонійне звукове полотно /.

Видатні поети не завжди стають універсальними перекладачами. Вони, як правило, прекрасно перекладають твори, що відповідають їхній творчій манері, а інші вносять інколи надто багато свого. Це стосується й перекладів В. Щурата. Оригінальна поезія В. Щурата, як майже вся українська поезія XIX ст., стилістично досить близька до народної і, можливо, тому перекладач вдало відтворив характерні риси румунської поезії, що, подібно до української, формувалася в XIX ст. на народних зразках. В «Поезії XIX віку» вміщено переклад вірша Теодора Щербанеску «Поцілуй».

Одну з перших стежок, якими йшов Шандор Петефі – великий угорський поет - до українського читача, проклав В. Щурат. Дванадцять віршів цього поета він переклав з 10 по 30 вересня 1895 р. в с. Кобиліволоки, про що свідчить примітка до публікації цієї добірки у львівській газеті «Діло» від 11/23/ жовтня 1895 р. Добірка мала назву «Нові співи на старі мотиви. За мадярським поетом Ал. Петефім, написав В. Щурат»⁶, причому деяким з віршів перекладач дав назви, відмінні від назв оригіналу. Зокрема, у вірші «Критикам» Шандора Петефі звучить виклик нападникам на справжню поезію, стверджується природність і романтична незалежність авторської й людської особистості: «Бо свобідно з колочками Виріє я - природи цвіт»⁷.

Щурату належить переклад поеми «Кавезага» Яноша Араня - найбільшого епіка угорської класичної літератури. До антології світової поезії були підготовлені переклади віршів угорських поетів Фрідеша Керені, Яноша Ердії і Шандора Вагота.

Слід зазначити, що численні поетичні переклади В. Щурата друкувалися в газеті «Діло». Окремою книжкою вийшли в Перемишлі 1901 р. перекладені ним «Вибрані оди Горація». Тут же було зроблено переклад повісті М. Гоголя «Тарас Бульба», що вийшов у Львові 1901 р. з післямовою перекладача про твори цього письменника на українські теми, та переклад повісті болгарського письменника І. Базова «Під ярмом» /1901/.

Перекладена 1906 р. В. Щуратом «Грюнвальдська пісня» / Bogurodzica dziewicza / як пам'ятка західно-руської літератури XIV ст. привернула увагу оригінальним підходом і новизною висновків. Вчений доводив, що ця пісня, яку співало польське військо, не є твором суто польським, позбавленим впливів церковнослов'янщини, як це стверджував польський учений О. Брюкнер, а корениться в церковно-слов'янській, власне, в білоруській традиції, і що польське військо перейняло її від білоруських та західноруських полків під час Грюнвальдської битви 1410 р. Аргументи вченого були настільки вагомими, що розгорілася наукова дискусія, в якій взяли участь Іларіон Свенціцький, Іван Франко, славісти Юхим Карський та Вартолав Ягич. Польські вчені з обуренням зустріли твердження В. Щурата, але в 30-х роках змушені були визнати його справедливність.

До шедеврів перекладацької роботи В. Щурата слушно відносять його інтерпретацію давньофранцузького епосу «Пісня про Роланда». Своєю художністю, образністю цей переклад справляє глибоке естетичне враження. Мова його невимушена, близька до розмовної, тече

легко, поетично, переливається усіма барвами, на які багата українська мова. Разом з тим своїм змістом переклад Щурата близький, майже адекватний, його французькому оригіналу. У своїх викладах української літератури учитель академічної гімназії у Львові Володимир Коцовський звертав увагу на схожість «Пісні про Роланда» з наним «Словом про похід Ігоря Святославича». Переклад старофранцузького епосу вперше був надрукований в 1894 р. у львівському журналі «Житє і слово», редактованому І. Франком. Окремим виданням переклад вийшов у двох редакціях: 1895 і 1918 рр. Переклад зроблено на основі Оксфордського рукопису, знайденого в Англії в другій половині XII ст. Тому дуже важливим був вибір мовного варіанту перекладу, а також допустимі межі архаїзації. Західноукраїнські регіоналізми, що зустрічаються в епосі, з точки зору сучасної нормативної мови можуть сприйматися як архаїзми.

Слід врахувати, що ця епічна поема створювалася для речитативного розспівування, про що свідчить її структура /ділення на лессен/. Відтворення стилістичних особливостей значно підвищує художній рівень перекладу. Проведений аналіз свідчить про досить високу версифікаційну культуру перекладу - особливо якщо врахувати, що в українській літературі, і взагалі у слов'янській, він був першим.

Загалом «Пісня про Роланда» відзначається композиційною завершеністю, стрункістю і лаконізмом. Головні персонажі окреслені чітко. Монолітність і благородна простота стилю, урочисто піднесений тон відповідають високому патріотичному твору. Глибокий аналіз проблем перекладу «Пісні про Роланда» дав у своєму дисертаційному дослідженні Ю.О. Домбровський.

Одним з найкращих в українській літературі є переспів В. Щурата видатної пам'ятки Київської Русі «Слова про похід Ігоря Святославича». Вперше він був надрукований у львівській газеті «Світ» у 1907 р. і того ж року вийшов окремим виданням під назвою: «Пісня про похід Ігоря Святославича. Поема XII в.». Інтерпретатор подав нам немов би відмолочілу, близьку нашому розумінню і відчуттям староруську поему. Достоїнствами переспіву є легкість, мелодійність віршів, художня простота, вірність духові оригіналу.

Головна риса поетичної та наукової діяльності Василя Щурата - постійне прагнення дати щось нове, оригінальне, досі небувале. Перекладна література сприяла піднесенню української поезії до рівня світової культури, досконале знання іноземних мов та відчуття ритмомелодійних нюансів лірики перекладуваних поетів було запорукою того, що краєцї його переклади відразу ставали популярними далеко за межами Галичини. Деякі з них не втратили свого значення й досі.

На жаль, поетична та перекладознавча спадщина Щурата і по сьогоднішній день залишається або в поживквих стосах газет та журналів «Діло», «Зоря», «Буковина», «Житє і слово», «Світ» та інших, або в рукописному відділі фонду ЛНБ ім. В. Стефаніка.

1. Щурат В. Поезія XIX віка. Ч.1.— Виш. 1.— Львів, 1903.— С. 4.

2. Франко І.Я. Зібрання творів: В 50 т.— К., 1981.— Т. 31.— С.181.

3. Наливайко Д. Французький символізм як зміна метамови європейської поезії // Слово і час.— 1998.— № 7.— С. 25.

4. Щурат В. Поезія XIX віка...— С. 56.

5. Там само.— С. 13.

6. Діло.— 1895.— № 228.

7. Там само.